

אשכול יוסף

מאוצרותיו הרבי יוסף זוי סימן טוב שליט"א
מוזבר הספרים "כרם יוסף" ו"א"ס פניה" ק' ירושלים תובב"א

הגדר מעצמת

קיום התהלך בארץ לארצה ולרוביה כי לך אתננה:

קניין קרקע בהליכתה | 6 ידיעות חשובות:

1. בגמרא (ב"ב ע"ט: ק.), נחלקו רבי אליעזר וחכמים אם ניתן לקנות קרקע ע"י הליכתו בה. דתניא הלך בה לאורכה ולרוחבה, קנה מקום הילוכו דברי רבי אליעזר, וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק, וידוע (ברכות ט.) דהלכה כחכמים. וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' קצ"ב ס"ז).
2. מבואר בגמרא שם, שר' אליעזר למד את הדין מהנאמר בפרשתנו "קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה כי לך אתננה", הרי שהקב"ה אמר לאברהם שע"י הליכתו בארץ יקנה אותה קניין עולם, לו ולורעו הבאים אחריו. ורבנן שסוברים שקרקע לא נקנית בהליכה, מסבירים שמפני חביבות אברהם אמר לו הקב"ה כך, כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו, וביאר רשב"ם שעם ישראל יהיו כורשין ולא כגולנין, ולא יהיה רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה לבעל מדת הדין.
3. עוד מבואר בגמרא שם, שאע"פ שהילוך לא קונה בקרקע, מכל מקום במקום המיועד להליכה, קונה את הקרקע ע"י הילוך. דא"ר יוסי בר' חנינא, מודים חכמים לר"א בשביל של כרמים, הואיל ונעשה להילוך נקנה בהילוך. וכן נפסק בשו"ע שם.
4. כתב הט"ז (חו"מ קצ"ב), לפי מה שנתבאר שמקום המיועד להליכה, קונה ע"י הילוך, יש ללמוד, במי שקנה מקום בבית הכנסת מחבירו וישב עליו, הוי חזקה, כיון דכל תשמיש המקום הוא בכך לבו"ע לא מצוי לחזור בו, כך כתב מוהר"ר בנימין בתשובה בתשובותיו משאת בנימין (סי' לא).
5. וביאר הגת"ת שאף שנחלקו הרמב"ם והראב"ד [פ"א ממכירה הט"ז] אם אכילת פירות הקרקע מהני לקניין הקרקע, ודעת הראב"ד דלא מהני. ומרן השו"ע פוסק כהרמב"ם, והרמ"א כהראב"ד. וכתב הסמ"ע שלכן בצחיה סלע, אף שאינו עשוי רק לשטוח בו פירות, לא קונה ע"י שטחית פירות. מ"מ בזה מודה בהילוך ובישיבה שקנה במקומות המיועדים לכך, הואיל וגופו נהנה מהקרקע, ודרך הנאתו בכך, ודמי למציע מצעות בנכסי הגר, רק דשם בעינן שיציע ג"כ מחמת שתשמיש חשוב בעיניו, ואין דרך לשכב בלא מצעות, משא"כ בישיבה והילוך קונה בהילוך וישיבה לבד.
6. כתב הכלי יקר: מתחילה אמר הקב"ה לאברהם שא נא עניך וראה מן המקום אשר אתה עומד שם צפונה ונגבה וקדמה וימה כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, שמע מינה שבראייה לחוד סגי וקני לה. ואחר כך חזר מזה ואמר קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה כי לך אתננה. שמע מינה שצריך לעשות חזקה ממש? ותירץ שהקנה לו ב' קנינים בארץ, חלק רוחני והוא בראייה. וחלק גופני בקניין חזקה. הרוחני, מקום מקדש של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה, ושם פעל ה' מכוון לשבתו יתברך, ושם חביון עווו יתברך, וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה ומלך עליון ביופיו יתברך תחזינה עיניו, ובראייה לחוד סגי לקנות השלימות. ותועלת רוחני זה לא יסור מזרעו עד עולם, כי אף בזמן שבית המקדש שלמטה אינו בבניו, מ"מ בהמ"ק שלמעלה המכוון נגדו נצחי לא יסור לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש, ומטעם זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה. ועוד הקנה לו בחזקה נחלת שדה וחרם, דקרקע אינה נקנית כי אם בחזקה.

על מה סומכים העולם שאין מגרשים נשותיהם, בשהה עשר שנים ולא ילדה?

"ותקח שרי אשת אברהם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברהם בארץ
קנעו ותתן אתה לאברהם אישה לו לאשה"

**"מקץ עשר שנים". מועד הקבוע
לאשה ששהתה עשר שנים ולא
ילדה לבעלה הייב לישא אחרת,
(בימות סד). רש"י.**

הנה יש לתמוה, כיון דמדינא דגמרא (יבמות סד.), מי ששהה עם אשתו עשר שנים ולא היו לו ילדים, חייב לגרשה, מדוע לא נהגו כן בזמן הזה. ואדרבה, מצינו לכמה מגדולי ישראל, מצוקי ארץ, שלא היה להם ילדים, ולא גירשו נשותיהם לישא אשה אחרת, כדי לפרות ולרבות. ועוד שכן מבואר ברמ"א בשו"ע (אבה"ע סי' א' ס"ג), דס"ל כשנות הריב"ש (סימן ט"ו), שכתב שלא נהגו לכוף בענייני שידוכים, והוא הדין מי שנשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא קיים פריה ורביה. ומבואר להדיא דרק אין כופין ע"ז, אבל האדם עצמו, שאשתו לא ילדה י' שנים, חייב לגרשה. ואדרבה לדעת מרן השו"ע, אצל בשיטת הטור בשם הרא"ש, וס"ל להדיא דכופין בענייני שידוכין. והח"מ (שם סכ"ה) חולק על הרמ"א, וסובר שאף להריב"ש כופין בשהה עמה י' שנים, ולא קיים פריה ורביה. וכן דעת הגר"א (שם), וכמ"ד בכתובות (עז). שכופין אף בשהה עמה י' שנים ולא ילדה.

יישוב א' - האם אין מונים עשר שנים לשיבת הו"ל

הנה יש דעות בראשונים, שדין שהה עמה עשר שנים ולא ילדה שמגרשה, אינו נהגה בחוצה לארץ, שתולים מניעת הדבר בסבת עונש דירת חוצה לארץ, כמו שמצינו גבי אברהם ששיבת חוצה לארץ לא עלה לו מן המניין. כמ"ש ביבמות (סד). נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה. אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, מאברהם שלא בא אל הגר, רק אחרי ששהו עשר שנים בארץ ישראל, למרות שהיו שנים מרובות בפדן ארם, שנא' "ותקח שרי אשת אברהם את הגר המצרית שפחתה, מקץ עשר שנים לשבת אברהם בארץ כנען, ותתן אותה לאברהם אישה לו לאשה", ללמדך שאין ישיבת הו"ל עולה לו מן המניין. ופירש רש"י, שמא משום עוון חוצה לארץ הם עקורים. וכמבואר במרדכי (יבמות שם סי' נ'), ושכן דעת הראב"ן ור"י ב"ר שמואל. וכן כתב הסמ"ק (סימן רפ"ד). וכן איתא בהגהות מימוני (פרק ט"ז מהל' אישות) בשם התוספות הראב"ן וראב"י. וכ"כ האור זרוע (הלכות יבום סי' תרנ"ג). וכ"כ הטור (אבה"ע הל' גיטין סי' קנ"ד) בשם יש אומרים. ולפ"ז ניהא מה שלא נהגו בחו"ל להוציא, ואפשר שאף עתה עם קיבוץ גלויות לארץ הקודש, אין מוציאין, כפי שהורגלו בישיבתם בחו"ל. ואף הב"ש (אבה"ע סי' א' סק"ז), הביא את דברי המרדכי להלכה, לעניין שלא לכפות אף בארץ ישראל, כיון שמצינו שבחו"ל אין כופין, והוסיף שכן כתב גם האגודה.

הגמרא והמרדכי עולים בקנה אחד. אך צ"ע דגמ' משמע דהוי מדין אבילות, כמ"ש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין. ועוד יל"ע אם טעם זה היה שייך בזמן המרדכי, שבזה בא לפטור מי ששהה י' שנים עם אשה ולא ילדה, שלכן אינו חייב לגרשה].

ואולי י"ל דכוונת המרדכי משום מצות "ושמח את אשתו אשר לקח", שמה"ט אינו יוצא בצבא, וא"כ עתה ששרויים בצער החורבן, וא"א לקיים מצוה זו כהלכתה, וכמ"ש הטור (אבה"ע סי' ס"ב), שמן הדין היה ראוי לברך בכל שנה ראשונה שהשמחה במעונו, אלא לפי שכעת ערבה כל שמחה, אין מברכין אלא בשבעת ימי המשתה בלבד. לכן דין הוא שלא נישא נשים, כמו שמי שא"א לו לקיים שארה כסותה ועונתה, ודאי אינו רשאי לישא אשה.

יישוב ד' - פטור הטרוד בתורה ואין לו הרהור אשה

עי"ל בס"ד, דהנה מה שמצינו ת"ח מובהקים, ומגדולי הדור, שלא גירשו נשותיהם, אף ששהו י' שנים ולא קיימו פריה ורביה, י"ל שסמכו על דינא דגמרא, כמבואר בקידושין (כט:), שאם א"א לו ללמוד תורה אם ישא אשה, ילמוד תחילה ואח"כ ישא אשה, ורשאי להתעכב כל זמן ששקוד על לימודו, בתנאי שאין לו הרהור אשה, וכ"כ הרא"ש (סימן מ"ב), והביאו הב"י (אבה"ע סי' א'). וכן כתב הטור (שם), והביא מ"ש רבינו הרמב"ם (ט"ו מהל' אישות ה"ב), "זאם עוסק בתורה וטרוד בה ומתיירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויתבטל מן התורה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה", הרי שנתן טעם שמותר להתאחר מלישא אשה מחמת שעוסק בתורה, מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה. ומבואר דהיתר זה הוא לכתחילה ולא דיעבד. וכן נפסק בשו"ע (אבה"ע א' ג'), וז"ל: "מיהו אם עוסק בתורה וטרוד בה, ומתיירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונו ויתבטל מן התורה, מותר להתאחר". ומבואר בראשונים שאין קצבה לדבר, [ולא מדין פטור בן עזאי, שהוא פטור אחר לגמרי, כמבואר בשו"ע שם ס"ד]. ולפי"ז מי שהוא שקוד על לימודו, ומתיירא שיע"י הגירושין ושידוכי ונישואי אשה אחרת, יגרם לו ביטול תורה, ואף כשיישא אשה אחרת, יהיה לו הרבה ביטול עד שיתרגל עמה, א"כ אינו חייב להתבטל מלימודו בשביל לישא אשה, וכ"ש לפריה ורביה. ולהרהור אין חשש, כיון שעתה שרוי עם אשה. וביאר בשו"ע הרב (קו"א ת"ת פ"א אות א'), שמה שצריך לבטל מלימודו לקיים מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, היינו דווקא אם עושה את המצוה ומיד חוזר ללימודו, אבל אם ע"י המצוה נגרם ביטול תורה תמידי, אינו חייב לקיים את המצוה, ולכן כיון שאם ישא אשה יש כאן ביטול תורה תמידי, פטור ממצות פריה ורביה. ולפי"ז מ"ש בגמ' שכופין להוציא בשהה י' שנים ולא ילדה, היינו דוקא באופן שאין שייך טעם זה, כגון שאינו ת"ח שתורתו אומנותו וכדומה.

והנה הטור (שם), כתב בשם אביו הרא"ש: "קצבה לאותו דבר לא ידענא, שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו, שלא מצינו זה אלא בן עזאי שחשקה נפשו בתורה". וביאר הב"ח שגם הרא"ש מודה להרמב"ם שהתיר למי שחשקה נפשו בתורה להתעכב מלישא אשה, אלא רק בא להורות שדין זה אינו מדין היתר בן עזאי שהוא פטור לגמרי, וכ"כ הפרישה במסקנת דבריו. והנה ממה שסתם השו"ע דין זה, שמי שחשקה נפשו בתורה ומתיירא לישא אשה שלא יבטל, מותר לו להתאחר, ולא ביאר קצבה לדבר, מוכח שסובר שאין קצבה לדבר. וכן יש לדקדק ממה שנתן הרמב"ם טעם לדבר משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, ולפי"ז אין קצבה לדבר, וכל זמן שעוסק בתורה פטור מלישא אשה. וכ"כ הב"ש (סי' א' סק"ה), שמדברי הרמב"ם משמע שאין קצבה לדבר, ויהיה צריך לישא אשה רק כאשר אין לו ביטול תורה, אבל כל זמן שיש לו טירחה ויצרו אינו מתגבר עליו, מותר להתאחר, ואין קצבה לדבר. וכ"כ הבאר היטב שאין קצבה לדבר אפי' כל ימיו, והוא שאין יצרו מתגבר עליו, וכמ"ש הב"ש.

אמנם דעת הרמב"ן הרשב"א הריטב"א הרא"ש ורש"י, שלא אמרו כן בגמרא לדורות, אלא דוקא גבי אברהם, שלא זכה בחו"ל לבנים, דכתיב "לך לך מארצך ואעשך לגוי גדול", וכשבא לארץ, מקום שהובטח להיות לו זרע, שהה עמה עשר שנים, וכיון שלא ילדה, נשא את הגר. אבל לדריים בחו"ל, ודאי אם שהה עשר שנים כופין אותו להוציא, וכמ"ש רש"י בפירושו עה"ת, מגיד שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המניין, לפי שלא נאמר לו "אעשך לגוי גדול" עד שבא לא"י. וכתב הרמב"ן דאדרבה מי ששהה עם אשתו בחו"ל ובא לארץ, אין ישיבת חו"ל עולה לו מן המניין, שמא זכות ארץ ישראל תעמוד לו, אבל לדריים בחו"ל אם שהה עשר שנים ולא זכו, לעולם לא יזכה להיבנות הימנה, וכופין אותו להוציא. וכתב הרא"ש, שלא מסתבר כלל שיבטל אדם מפריה ורביה בסברא רעועה זו, שהרי רוב האנשים פרים ורבים בחו"ל, ולאחד מני אלף שלא זכה ליבנות מאשה אחת, קשה לתלות בעונש דירת חו"ל לפוטרו מפריה ורביה. ועוד הרי כל האמוראים שהיו בבבל דנו בזה טובא. ולאברהם לא עלתה ישיבת חו"ל, לפי שציוה לו המקום לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך, ונתעצל ולא הלך, ואף אחר שבא לא"י, חזר למקומו לחון, ועל זה נענש.

יישוב ב' - כשיש לתלות בעון תולים בזה המניעה

הנה רבינו הרא"ש (יבמות, שם), הגם שכתב שאף למי שקבע מושבו בחו"ל, ישיבת חו"ל מן המניין, ומזנים לו י' שנים, מ"מ כתב, דכיון שאצל אברהם היתה המניעה לפי שנצטווה על זה בפירוש, מזה אנו למדין, שאם היה הוא חולה או היא חולה, או היו חבושין בבית האסורין, אנו תולין העוון שגרם להם להיות חולים או חבושין בבית האסורין, מנעם גם מלהוליד, כמו באברהם שמנעו העוון מלהוליד, דאת"ל שהחולי מנעם מלשמש או מלהוליד א"כ שנים אלו, לא יעלו מהמניין. ומעתה יש לדון, דשמא כל הדין הזה נאמר בדורות הקדומים, שהיו מפשפשים במעשיהם כראוי, והיו יודעים לעמוד על דעתם, אם יש בידם עוון הגורם, אבל עתה מי יאמר זיכיתי לבני ואין בידי עוון הגורם, וממילא אין עליו חיוב להתגרש, כדי לישא אשה לפרות ולרבות, דאם המניעה מצד העוון, לא יועיל לו כלום שישא אחרת. ומצד שני יש לומר שכל דברי הרא"ש נאמרו דוקא באופן שממה נפשך אין למנות את השנים שהיה חולה קצת או בבית האסורים, אם מצד החולי או מצד העוון, וצ"ע.

יישוב ג' - דין שלא נישא נשים מחורבן בהמ"ק

כתב המרדכי (יבמות סב.), שמה שלא נהגו לכפות להוציא, מי שנשא אשה ושהה עימה עשר שנים ולא הביא ממנה ילדים, משום דגרסינן בגמ' ב"ב (ס:), "דין הוא שנגזור על עצמנו להתאבל על ירושלים, שלא לישא אשה ושלא להוליד בנים, אלא שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בו, הלכך לכל הפחות אין כופין להוציא", [ועפ"ז כתב באילת אהבים (אבה"ע סי' ס"ב), שלכן הנושא אשה בזה"ז אינו מברך שהחיינו]. אלא שעצם גירסת המרדכי בגמרא צע"ג, דבשלמא להטעם המבואר בגמ' ב"ב לפנינו, שדין הוא שלא נישא נשים, מחמת שמלכות הרשעה מבטלת את ישראל מלקיים המצוות ולמול את בניהם, יש סברא שלא להביא ילדים, שלא לבטלם מהמצוות. ואף לטעם זה, התוספות ביארו שהכוונה למי שהביא בן ובה, וכבר קיים מצות פריה ורביה. אבל לטעם המרדכי שהמניעה מצד חורבן בהמ"ק, ואפי' להימנע לגמרי מפריה ורביה, צ"ע וכי משום חורבן בהמ"ק מותר לבטל את המצוות. ואין לתרץ דהוי בשב זאל תעשה, שהרי אף בשנות רעבון מי שלא קיים פרי"ו חייב, ובלא"ה לא מסתבר שבשב זאל תעשה מותר לבטל מצות פרי"ו מחמת חורבן הבית. [ואולי כוונת המרדכי, שמעת חורבן בהמ"ק שגברה מלכות הרשעה שגוזרת גזירות, דין הוא שלא נישא אשה, כדי שלמחר לא יהרגו את ילדיהם, ודברי

וכן נראה ממ"ש הט"ז בשם הב"י, שכל זמן שאין יצרו מתגבר כל כך רשאי להתעכב. ואף להים של שלמה (פ"א דקידושין) שכתב: "ואני אומר שיש שיעור לדבר, שיותר מכ"ד שנים לא ישהה כלל, כמסקנת הסוגיא", י"ל דהיינו דוקא מפני חשש הרהור אשה, וממילא בנידוד שכבר נשוי לאשה, אף להמהרש"ל אין קצבה בדבר. שו"ר שכן הורה בנידוד בשו"ת בגדי כהונה (סי' א'), והנאני.

יישוב ה' - היתר למעמיד תלמידים או מאמץ ילדים

ע"ל דהנה בס"ד יש למצוא היתר לת"ח שמרביצים תורה, ומעמידים תלמידים, דהנה הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה (סי' א' סק"א), כתב לדון במי שמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו אם נחשב לו שקיים מצות פריה ורביה, שהרי אמרו חז"ל (מגילה ג. סנהדרין יט:), שהמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, [ויש להוסיף מ"ש הרמב"ן (במדבר כ"ו מ"ז) עה"פ "סרח בת אשר", שהיתה בת אשתו, אלא שגדלה כבת. ובתשובות מיימוניות (משפטים סי' מ"ח) דמי שכתב "תנו לבננו", דאף יתום שיגדלו בכלל, שהמגדל יתום ויתומה כאילו ילדו. והרמ"א בתשו' (סי' ק"יח) שיאמר קדיש, ואף במקום שאר אבלים האומרים על אביהם ואמם יש לו חלק כמ"ש מהרי"ק, שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, וכ"ש שהביאו לחיי עוה"ב ששכר לו רבי ללמדו], וכמ"ש הט"ז (יו"ד סי' רמ"ב), שכל מקום שאמרו חז"ל כאילו, מקישים הדברים לגמרי, והדרישה חולק. ומסיים החכמת שלמה: "כן נראה לי נכון לדינא". וכן ראיתי באוצר הפוסקים (סי' א' אות כ"ו סק"ג), בשם ספר בגדי כהונה (סימן ד'), אודות אחד ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, שיגדל יתום בתוך ביתו וטוב לו. וכן כתב הפלא יועץ (ערך פריה ורביה), שאם עמל וטרח ולא זכה להבנות, לא יצטער ולבבו לא יכאב, שעשה מה שמוטל עליו, ויגדל יתום ויתומה בתוך ביתו שמעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

ולפ"ז נראה דהוא הדין המלמד תורה ומעמיד תלמידים, נחשב לו כאילו קיים מצות פריה ורביה, שהרי דרשו רבותינו בסנהדרין (יט:), אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, שנא' (במדבר ג') "ואלה תולדת אהרן ומשה", וכתוב "ואלה שמות בני אהרן", לומר לך אהרן ילד ומשה לימד, לפיכך נקראו על שמו. וכתב השלח"ק (פרשת במדבר דרך חיים) "ולא תאמר כאילו ילדו ולא ילדו ממש, כי אדרבה הוא ילדו בעצמו, כי אביו ואמו נתנו לו הגוף, והרב משפיע בו נשמה, כי התורה נשמותיהן של ישראל".

וכן מצינו באברהם, "ואת הנפש אשר עשו בחרן" (בראשית י"ב, ה'), שהכניסן תחת כנפי השכינה, כמ"ש רש"י בשם המדרש (ב"ר לט, יד). ובספרי (ואתחנן פיסקא ל"ד, הובא ברש"י ד' ז') איתא, "ושננתם לבניך" אלו התלמידים, מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, שנא' "בנים אתם לה' אלוהיכם", ואומר "בני הנביאים אשר בבית אל". וכן בחזקיהו שלימד תורה לכל ישראל וקראם בנים, שנאמר "בני עתה אל תשלו". וכשם שהתלמידים קרויים בנים, כך הרב קרוי אב שנא' "אבי אבי רבב ישראל", עכ"ל הספרי. וכן נפסק להלכה ברמב"ם (פ"א מת"ת ה"ב), ובבכורות (מד:), איתא, מאי דכתיב (דברים ז') "לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך", אמר רבי יהושע בן לוי לא יהיה בך עקר מן התלמידים, ועקרה שלא תהא תפלתך עקורה לפני המקום, אימתי בזמן שאתה משים עצמך כבהמה. ובסה"ק הביאו שהדברים מפורשים ברבינו האריז"ל בשער הגלגולים (הקדמה י'), שכתב: "הרב נותן רוח בתוך תלמידו, על דרך האב לבנו, ולא עוד אלא שהוא חיבור יותר נמרץ, כי לעולם ועד נשאר אותו הרוח עם התלמיד, לא יפרדו בסוד ותדבק נפש דוד ביהונתן".

ומצינו עוד בשל"ה הק' (תענית, ד"ה המנהג) שכתב, ומנהג יפה להתענות יום שמת בו רבו המובהק, כי חייב אדם בכבוד רבו יותר מאביו, והקשה האליה

רבה (או"ח תקס"ח ס"ק ט"ו) שטעם התענית אינו משום כבוד, אלא משום סכנה שביום זה הורע מזלו, ועוד שהאב והבן גוף אחד הם. ברם לאור האמור לך"מ, דודאי אף התלמיד נחשב גוף אחד עם רבו כאב ובנו ויותר, וכן תירץ בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' רמ"ד), וסיים: "חזינו מהאמור תוקף ענין ההתקשרות שבין הרב והתלמיד עד שמעלתו גדולה וחזקה יותר מהתקשרות בן לאביו". שו"ר בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קס"ז), שרמז בקצרה שלדברי החכמת שלמה שהמגדל יתום ויתומה יוצאת ידי"ח פרי"ו, הוא הדין המלמד בן חבירו תורה. והנה בזה ניחא שכוונת בן עזאי היתה שנפשו חשקה בתורה, וע"י שמלמדה לאחרים יוצא ידי"ח פריה ורביה. שוב ראיתי במעדני אשר (גיליון תרכ"ה) שהביא כן מהנודע ביהודה בספרו אהבת ציון (דרוש ט'), שכוונת בן עזאי היתה כאמור, שכיון שחשקה נפשו בתורה, ומעמיד תולדות בתורה, נפטר מקיום מצות פריה ורביה, דכל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו.

ויש לחזק יסוד זה ממ"ש בזה"ק (ח"ג נשא דף קמח), בשעה שאמר הקב"ה למשה "של נעליך מעל רגליך", (שרמז לו לפרוש מהאשה), אזדעזע ההר, אמר מיכאל לפני קב"ה, רבש"ע רצונך לסתור אדם, והכתיב "זכר ונקבה בראם ויברך אותם", ולא נמצאת ברכה אלא גבי זכר ונקבה, ואתה אמרת למשה לפרוש מהאשה, אמר לו הקב"ה למיכאל, קיים משה פריה ורביה, ועכשיו רצוני שמשא יינשא בשכינה. והקשה מן החיד"א בניצוצי אורות (שם), שהרי למשה היו שני בנים, וקי"ל כבית הלל דזכר ונקבה דוקא, וכמ"ש ביבמות (סא:), [ויש שהוציאו מזה שלדעת הזוה"ק לבי"ה יוצא גם בשני בנים]. ברם לאור האמור י"ל דכיון שהיה משה רבינו מוכרח לגרש את אשתו, יצא ידי"ח במה שהיה מלמד תורה לעם ישראל, וזה כוונת השכינה, שמשא רבינו כבר קיים מצות פריה ורביה.

לאור כל האמור, ת"ח המרביץ תורה, ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, אפשר שאינו מוכרח לגרש את אשתו, דבמה שמעמיד תלמידים יוצא ידי"ח. וכן אמר לי מן הגר"מ צדקה שליט"א ראש ישיבת פורת יוסף, שהכיר בדור הקודם כמה גדולים שלא זכו לזש"ק, ומפני כך התאמצו וטרחו כל ימיהם להרביץ תורה ולהעמיד תלמידים. ואע"פ שקי"ל דיוצא ידי"ח פרי"ו בן ובת, כ' בשו"ת אבני נזר (אבה"ע סי' א' סק"ח), בדעת הרמ"א (אבה"ע סי' קנ"ד), שמי ששהה עשר שנים עם אשתו ולא ילדה צריך לגרשה, דוקא שלא הוליד כלל, אבל אם הוליד זרע קיימא, אע"פ שלא קיים עדיין פריה ורביה אין כופין אותו להוציא, ואפילו הוליד זש"ק מאשה אחרת. זאת ועוד, עוד אף לדעת האבני נזר (שם), שחייב אדם להוציא כל הון כדי לקיים מצות פריה ורביה, כ' לצדד (סי' י"ב) שמי שיש לה שני בנים, מותרת לשתות כוס של עקרין, ואינו מחוייב לגרשה, שהרי מהרי"ט לא היו לו בנות, אלא רק זכרים, כי סמך על הירושלמי (יבמות פ"ו ה"ו) שאף לבית הלל יוצא אדם בשני זכרים, ולב"ש אפי' זכר ונקיבה, כנזכר בראשונים. הגם שלפי הגמרא ביבמות (סב), אין יוצא ידי"ח בשני בנים, שמשא רבינו מדעת עצמו עשה שפירש מהאשה. ושכן משמע בזה"ק (ח"ג דף קמח), שהקב"ה באומרו למשה "של נעליך מעל רגליך", ציווהו לפרוש מהאשה, כי קיים פריה ורביה, והיינו כנ"ל שאף ב"ה מודים שדי בשני זכרים. וכתב שיש לסמוך על דברי הרשב"י שדבריו נאמרו ברוח"ק, וכ"כ לדקדק בשו"ת יביע אומר (ח"ז אבה"ע סי' ב' בהערה) שלפי דברי הזוה"ק יוצא אדם ידי"ח פרי"ו אף לב"ה בשני בנים. ואף למה שהאבני נזר חזר וכתב שמצא בכנסת הגדולה (סי' א' בהגהות ב"י ס"א), שטעם רבו מהרי"ט שלא גירש אשתו, אף שלא היה לו בת כלל, משום שלאחד מבניו היה בת, והוא הדין אם יש לאדם שתי בנות ויש לאחת מהם בן, מ"מ בנידוד שמרביץ תורה לרבים, והם הולכים ומלמדים את נשותיהם ובנותיהם, היינו כדינא דהמהרי"ט. ומסתבר שאף לדינא, בשעת הדחק יש לסמוך על דברי המהרי"ט, בצירוף עוד סברא.

יישוב ו' - אין חיוב להוציא יותר מחומש מממונו

ע"ל שמה שנהגו העולם שלא לגרש נשותיהם, אף בשהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, משום שהרבה פעמים כשבא לגרש אשתו ולישא אחרת, צריך להוציא יותר מחומש מממונו, אם בשביל כתובת אשתו, רכוש ונדוניא, וכן לנישואי האחרת, על אחת כמה בזה"ז שא"א לגרשה בעל כרחו, ואין נושאים ב' נשים, [ופעמים דר בדירת אשתו, ונמצא צריך ליתן כל ממונו]. ואף בשביל פריה ורביה אין חיוב ליתן יותר מחומש, דכלל בידינו שאין חיוב לבזבז יותר מחומש עבור קיום מצות עשה, כמבואר בב"ק (ט). א"ר זירא אמר רב הונא במצוה עד שליש לעניין הידור מצוה, שצריך להוסיף עד שליש בשווי המצוה עצמה. ודקדקו התוס' (ט: ד"ה אילימא), שאין צריך לבזבז כל ממונו לקנות אתרוג, אפי' לא ימצא בפחות והוי מצוה עוברת, ואפילו שליש ביתו אינו חייב להוציא, וכמ"ש בכתובות (נ), המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. וכן פסק הרמ"א (או"ח ס"ס תרנ"ז), בשם הרא"ש ורבינו ירוחם (נ"י ח"ב), וז"ל: "מי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת אין צריך לבזבז עליה הון רב, וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ואפי' למצוה עוברת". ובספר חשוני חמד גיטין (לח.), הביא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בשם ספר שערי דעה, אודות אשה המסרבת לקבל גט אלא"כ יתן לה בעלה דירת פאר, שחייב ליתן רק עד חומש בנכסיו, כדי שיוכל לקיים מצות פריה ורביה.

אולם בשו"ת אבני נזר (אה"ע סי' א' סק"ח) מחדש שכיון שמצות פריה ורביה היא מצוה שאינה מתקיימת פעמים הרבה, כמו תפילין לולב ואתרוג וכדומה, לכך צריך להוציא אף יותר מחומש בממונו ואפי' כל הוננו, כדי להשלים חיובו ותיקונו בקיום המצוה, להביא בן ובת לעולם לצאת ידי"ח פריה ורביה. מיהו הדעה הרווחת בפוסקים כנ"ל שאין חיוב להוציא יותר מחומש, אף בעד מצות פריה ורביה, וכן מבואר בפתחי תשובה (אה"ע סי' קנ"ד ס"ק כ"ז) בשם תשובת בגדי כהונה (סי' א'), שכמו שבכל מצות עשה אין חייב לבזבז הון רב בשביל מצוה אחת, ואפילו מצות עשה עוברת כגון לולב ואתרוג, הוא הדין למצות עשה דפריה ורביה. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל דיסקין (חלק הפסקים סי' ל"ח), שאף באופן שחייב לגרש, אין חיוב אם כדי כתובתה יותר מחומש בנכסיו, והוסיף בשם אביו שלכן אינו צריך לגרש וליתן בכתובתה יותר מחומש, כדי לקיים מצות פריה ורביה, כדין כל מצות עשה שאינה מחייבת להוציא יותר מחומש. וכ"כ ההפלאה בספרו נתיבות לשבת (חלק התשובות סי' ב'), והאחיעזר (ח"א סי' י"א), שבשביל פריה ורביה אינו צריך להוציא יותר מחומש, מיהו כתב שכדי שלא יעמוד בלא אשה, צריך ליתן כל ממונו. וכן פשיטא ליה למרן הגר"ש אוערבך זצ"ל ראש ישיבת קול תורה בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סי' ק"ג אות א'), שאינו חייב להוציא כל ממונו בשביל מצות פריה ורביה. וכ"כ הגרי"א וייס שליט"א (קובץ ישורון חלק כ"א), שהדעה שיש חיוב להוציא יותר מחומש בפריה ורביה, היא דעה דחוייה.

יישוב ז' - סומכים על כמה ספיקות היתר

בחי' עזר מקודש (אבה"ע שם) מיישב, שאין כופין עתה בשהה עמה י' שנים ולא קיים פריה ורביה, דיש בזה צד זכות, משום כמה ספיקות. ספק שמא אין המניעה מצדה רק מצידו. ואף אם המניעה מצידו, שמא אף אם נבוא לכפותו, אולי לא יקבל את דבריו לגרשה, לכן אין כופין אותו לגרשה. ועוד ספק מצידה, שמא יהיה מניעה מצידה לקבל גט. [אך ע"י ב"ש וט"ז דמבואר בריב"ש דכה"ג לא גזר ר"ג ויכול לגרשה בע"כ]. ספק שמא שניהם אין ראויים להוליד. ועוד דכאן אתחזק ריעותא שא' מהם א"א לו להוליד, דרוב העולם מולידין. וא"כ ספק עובר על איסור לגרש אשתו ראשונה כמבואר סוף גיטין. ועוד ספק, שמא אף אם יגרשנה, אולי לא יזדמן לו זיווג הגון, ותזדמן לפניו איזה עקרה או זקינה. ועוד ספק, שמא הוא מעצמו יתעורר לגרשה, לכן א"צ לכפותו. ולכא"ו בכל דבריו אלו רק ניהא מדוע אין כופין, אבל לא מיושב למה הבעל עצמו אינו מגרש מדעתו, שהרי זהו דינא דגמרא, והיאך שייך לסתור דינא דגמרא מחשש ספק ספיקא. ושמא י"ל דבזמן הגמרא שהיתה יד ב"ד תקיפה, לא היה שייך ספיקות אלו, שמא לא ישמע, ושמא לא תקבל גיטה, וגם החשש שלא ימצא לו זיווג הגון, לא היה שייך כ"כ בזמן הגמרא, שכידוע השתנו הטבעים מאז, ואין המציאות כ"כ כמו שהיה בזמן הגמרא, שהיתה האשה רוצה להינשא לכל הדוא. ונמצא שיש להם על מה לסמוך.

והנה לולא דמסתפינא, נראה לומר עוד ספק ספיקא. עפ"מ"ש מרן החיד"א בשם האריז"ל שבן עזאי לא נשא אשה, לפי שידע שקיים פריה ורביה בגלגול שעבר. ואפשר שזה מ"ש במסכת סוטה דף ד', היאך שיער בן עזאי זמן טומאה, סוד ה' ליראיו, כלומר ששיער לפי מה שנשא אשה בגלגול קודם, [ואולי בן עזאי ידע שבניו או זרעו מגלגול קודם, האריכו ימים והם עוד בחיים]. והמגיד מישירים למרן הבית יוסף, השיבו שודאי יהושע קיים פריה ורביה בגלגול ראשון. וידוע מ"ש מרן החיד"א בחי' ברית עולם (ע"ס חסידים סי' תקמ"ט), בשם רבינו האריז"ל, שרוב דורות אלו הם גלגולים מדורות שעברו, ורוב הנולדים הם ממה שהיו בגלגולים קודמים. וא"כ יש לו ספק ספיקא, ספק שמא קיים כבר פריה ורביה בגלגול אחר, ואף אם לא קיים, ספק שמא אף אם יגרשנה לא יקיים פריה ורביה. מפני שלא ימצא זיווג הגון או מצד מניעה אחרת שמחמתו.

יישוב ח' - בזה"ז אין כוונת הלב בתפילות אין די בי' שנים

לולא דמסתפינא הייתי אומר עוד טעם, לחלק בזה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים. והוא שכל דברי הגמ' נאמרו דוקא בזמנם, שהיו שופכים נפשם בתפילה, והיו יודעים לרצות קוב"ה בתפילתם, כמו שמצינו בכמה מקומות בש"ס שהאמוראים והתנאים הקימו מתים לתחייה בכח תפילתם, וכן מבואר במסכת תענית שהיו מוחזקים בכח תפילתם להוריד גשמים, אף בשנת בצורת. והז"ל נתנו שיעור עמה י' לתפילות עשר שנים, ולכן אמרו שהה עמה י' שנים ולא ילדה מגרשה, כמ"ש ביבמות (סד.), א"ר יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. נמצא שעיקוב היתועה, בסביבת מניעת התפילה ומעתה בדורות הללו, שאין אנו מוחזקים תמיד להתקבל תפילותינו, ואין מכוונים בתפילה כראוי, י"ל שעדיין לא ילדה מפני מניעת ריבוי וכוונת התפילה, וא"כ אין די בהמתנה עשר שנים, כמו בדורות הקודמים, ואדרבה יתחזקו בתפילה. וכיו"ב מצינו בתוספות (ברכות יז:), שאע"פ שמדינא דגמרא חתן פטור מק"ש לילה, מפני שהוא טרוד במצוה, אנו שבשום פעם אין אנו מכוונים היטב עם חתן יש לקרות. וכ"כ הסור (או"ח סי' ע"ב) בשם המהר"ם מרוטנבורג, וכן פסק השו"ע, (ע"י) וכן לענין תפילת נדבה, כתבו האחרונים (ע"י חיי אדם כ"ז סי' י"ז, וע"י יבי"א ג' או"ח ט'), שבזמננו לא נהגו להרבות בתפילות נדבה, אילולא שנתחייב, כי אין אנו מכוונים היטב בתפילה, ונמצא יצא שכרו בהפסדו. וכיו"ב ביאר רבינו יוסף חיים זצ"ל באדרת אליהו (תצוה). א"כ מעתה בבא להוציא אשתו ששהתה עמו י' שנים ולא ילדה, יכולה לומר, אטו התפללת כדבעי וכוונת הלב כל העשר שנים, לכן אף הוא אינו חייב להוציא.

ע"ן זויים למוזיקאים בה ותומכיה מאושר

י"ל לכוח ידירנו האזינים היקרים והנעימים
אוהבי התורה פטרוננו העלון "אישכול יוסף"
בור **ז'יעון ז'יסים** הי"ו ובור **אהרן ז'יסים** הי"ו
אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד,
בבריאיות איתנא ונהורא מעליא עיובע עמוזות וכט"ס.
בכלל הברכות יבורך ידירנו היקר **ע'לובי ז'יסים** הי"ו
מוקדש ומוצא **לע"ז הזריהם היקרים**:
סאלם אליה בן מסערה ז"ל, **ז'ריה** בן ז'ריה ז"ל
לע"ז ז'יסים בן ז'ריה ז"ל, ו**לע"ז ז'יסים מולכם** בן סלימה ז"ל
ולע"ז מיכאל בן חזיה ז"ל, **ת. ז. צ. ב. ה.**

"קול התור לשמע בארצנו"

להאזנה לשיעורי
מוה"ר יוסף ז"ל סימן **טוב** שליט"א
מוזעה"ס "כרם יוסף" ו"אישכול יוסף" ע"ה"ת
073-371-8053
הספרים על מרן ז"ל
זייל ורקיש: 192/256/257
לצינתוק והאזנה בשידור זוי: זוייל ורקיש #
את השיעורים זיתן להוריד ממערכות
"קול הלשון"